

ADALET PARTİSİ VE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

JUSTICE PARTY AND ELECTION OF PRESIDENT

Hanife KESKİN*

Geliş Tarihi/Received:11.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted:26.12.2021

KESKİN, Hanife, (2022), "Adalet Partisi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", Belgi Dergisi, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2022/1, ss. 227-251.

Öz

Adalet Partisi Türk siyasal yaşamında önemli bir yere sahip siyasi kuruluştur. 27 Mayıs darbesinin ortaya koyduğu yeni siyasal yapıya karşı çıkmıştır. "Çankaya zirvesi" ile Türkiye'de demokratik gelişim, yeniden askeri vesayet altına alınmış oldu. Siyasal tarihte bir ilk yaşandı. Başgil'in adaylığı baskı ve tehditle geri çektirildi. Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ile Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı Fuat Doğu tarafından CHP Başkanı İsmet İnönü'ye bilgi verilerek, görüşü ve onayı alındı. CHP, Cumhurbaşkanı adayı olarak Cevdet Sunay'ı destekliyordu. Başka aday göstermeyeceğini ve bu konudaki kararlılığını kamuoyuna duyurmuştu. Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve CKMP genel başkanı Alparslan Türkeş, Sunay'ın adaylığına karşı idi. CKMP, kendi adayını çıkardı ve Alparslan Türkeş'i Cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. 1966 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde AP parlamentoda egemen olduğu halde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den boşalan Cumhurbaşkanlığına Cevdet Sunay'ı seçti. Süleyman Demirel yıllar sonra "bizim yaraları sarma, bizim kitlemizle o günkü ihtilalcileri kucaklaştırmak gibi bir görevimiz vardı" dedi. 1973 yılı Cumhurbaşkanlığı seçiminde ordunun yine kendi Genelkurmay başkanını dayatması üzerine AP bu defa demokratik usulleri korumak adına hareket ederek, bunu engellemeyi başarmıştır. Faruk Gürler yerine 15. turda Fahri S. Korutürk Cumhurbaşkanı seçildi. 1980 yılı Cumhurbaşkanlığı seçiminde, cumhurbaşkanlığı makamında AP kendinden birini görmek istedi. AP adayı Bilgiç, kendi partisinden de tam destek alamadı. AP cumhurbaşkanını halkın seçmesini önermektedir, bu da ancak Anayasa değişikliği sonucunda gerçekleşebilirdi. Ve 212 imzalı anayasa değişikliği meclise sunuldu. 5,5 ay cumhurbaşkanı seçilemedi. Parlamento bunalımı askeri müdahale ile son buldu. Bu çalışmada 27 Mayıs 1960 İhtilali ile başlayan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile sona eren bir dönemde şekillenen Türk siyaseti içinde AP'nin Cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Veri kaynakları olarak konu ile ilgili kitap, dergi, makale, bildiri gibi ikincil kaynaklar ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları, anılar, dönemin gazeteleri gibi birincil kaynaklar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Adalet Partisi, Cumhurbaşkanlığı Seçimi, Süleyman Demirel, 27 Mayıs Darbesi, 12 Mart Muhtırası*

* Dr. Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD, hanife.keskin@deu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-9564-4332>).

Abstract

The Justice Party is a political establishment which has an important place in Turkish political life. The party has opposed the new political structure imposed by the May 27 Coup. With the "Cankaya summit", democratic development in Turkey has been reinstated as military domination. A first in political history Başgil's candidacy was withdrawn under pressure and threats. CHP Chairman İsmet İnönü was informed by the Minister of National Defense Ahmet Topaloğlu and the Head of the National Intelligence Organization Fuat Doğu, and his opinion and approval were obtained. CHP supported Cevdet Sunay as a presidential candidate. He announced to the public that he would not nominate another candidate and that he was determined to do so. Nation Party Chairman Osman Bölükbaşı and CKMP leader Alparslan Türkeş were against Sunay's candidacy. The CKMP produced its own candidate and nominated Alparslan Türkeş for the Presidency. Though the majority of the Justice Party in the parliament, Cevdet Sunay was elected for the presidency vacated by president Cemal Gürsel, in the 1966 presidential election. After many years Demirel said that "We had the responsibility to heal the wounds and to embrace the revolutionists of that day with today's public" In 1973 presidential election the army declared its own chief of staff, however this time the Justice Party acted in order to protect democracy and prevented this. In 1980 presidential election Justice Party wanted to see one of his own in the presidency position. The AP suggested that the public should elect the president, which could only have happened as a result of the constitutional amendment. Along 5.5 months a president could not be elected. This condition was finalized with the military intervention. In this study, the effect of the Justice Party on the Presidential elections in Turkish politics, which started with the coup of 27 May 1960 and ended with the military coup of 12 September 1980, was examined. Secondary sources such as books, magazines, articles, and papers related to the subject and primary sources such as the Minutes of the Grand National Assembly of Turkey, memoirs, and newspapers of the period were examined as data sources.

Keywords: *Justice Party, Presidential Election, Süleyman Demirel, 1960 Coup D'état, March 12 Memorial*

GİRİŞ

27 Mayıs askeri vesayeti tarafından siyasi yasakların kaldırılmasıyla DP misyonunu sürdürmek isteyen eski Demokrat partililerin iştiraki ile yeni siyasi partiler kuruldu. 11 Şubat 196'da Adalet Partisi ile aynı anda Cumhuriyetçi İslahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi ve Mutedil Liberal Parti İçişleri Bakanlığına kuruluş müracaatlarını yaptılar. Onları Yeni Türkiye Partisi, Düstur Partisi, Güven Partisi, Millete Hizmet Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Muhafazakâr Parti, Cumhuriyetçi Milliyetçi Parti başvuruları izledi. AP ve YTP ilk günden Demokrat Partinin misyonunu taşıyacak iki siyasi parti olarak öne çıkmıştır.

1961 yılı Türk Siyasal tarihi açısından önemli gelişmeler içermektedir. Beklenti bir an önce çok partili demokrasiye dönülmesidir. Milli Birlik Komitesi tarafından, 13 Aralık 1960'da yayınlanan 157 sayılı kanunla siyasi parti, meslek kuruluşları ve bürokrasiyi temsil eden 272 üyeli bir Temsilciler Meclisi kurulmuştur. Temsilciler Meclisi, CHP'den kırk dokuz, CKMP'den yirmi beş, basından on iki, üniversitelerden on iki, yargı organlarından on iki, meslek odalarından on, barolardan altı, esnaf kuruluşlarından altı, işçi sendikalarından altı, öğretmen kuruluşlarından altı, tarım kuruluşlarından altı, Eski Muharipler Birliğinden iki, gençlik kuruluşlarından bir ve Milli Birlik Komitesi tarafından seçilen otuz sekiz üyeden oluşuyordu. Eski demokratlar, kendilerine Temsilciler Meclisinde yer verilmemesini manidar buldular ve bunu muhalefet malzemesi yaptılar. Zaten önde gelen demokrat partililere siyaset yasağı getirilmişti. Demokrat Parti adıyla yeni bir parti kurulması yasaklanmıştı¹.

DP tabanı, partilerinin kapatılmasından doğan boşluğu doldurma kararlığında idi. Amaçları eski DP'lileri, yeni çatı altında toplamaktı. İzmir'de yeni muhalif partinin kurulması için yoğun bir çalışma vardı. 27 Mayıs'ın eski Genelkurmay Başkanı olan ve yine 27 Mayısçıların tasfiye ettiği Orgeneral Ragıp Gümüşpala ile temas kurulmuştu. 13 Ocak 1961 tarihli tebliğ ile yeni siyasi partilerin kurulmasına şartlı olarak izin verildiği açıklanmıştır. Askeri vesayet baskısı nedeni ile yeni siyasi oluşumlar, faaliyetlerini başkent Ankara'nın dışına; İzmir, İstanbul gibi kentlere taşınmıştır. İzmir'de yoğunlaşan siyasi faaliyetler, 11 Şubat 1961'de AP'in kurulmasını hazırladı².

AP'nin tabanını eski DP'liler oluşturuyordu. Partinin sözcüsü Şinasi Osma "Biz münfesihi Demokrat Partinin temiz kalmış, kirli bir işe girmemiş mensuplarını elbette sinemize alacağız"³ ifadesi ile DP tabanı ile bağ kuruyordu. AP, çatısını genişletebilmek için siyasetin önemli isimleri ve siyasi partilerine yöneldi. Millî mücadelenin önemli ismi Ali Fuat Cebesoy, Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray ve Birlik Partisi ile görüşmeler yapıldığı basına sızdı. Bunun üzerine Ragıp Gümüşpala "Birleşebilmek için taraflardan birinin fikir ve prensiplerinden fedakârlık yapması icap eder ki bu o taraf için zaafıdır" açıklamasında bulundu⁴.

1 Çavdar, Tevfik, (1986) Adalet Partisi "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, s:2089.

2 Kuru, Hanife (1996), Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi, yayınlanmamış doktora tezi, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, İzmir, s.13.

3 Kuru, Hanife (1996), a.g.t. s.14.

4 Cumhuriyet, 28.02.1961.

Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs hareketiyle Demokrat Parti'yi siyasal ortamdan tasfiye etmesine rağmen, onun sahibi bulunduğu oyları tasfiye edememiştir. Ordunun yönetimi sivil iktidara devretmek düşüncesiyle seçimlerin yapılmasına karar vermesi siyasal ortamda bir miras kavgası başlatmıştır. AP, Yeni Türkiye Partisi, CKMP gibi partiler kendilerini Demokrat Partisinin gerçek mirasçısı ilan etmişlerdi. Kurulmakta olan siyasi partiler, bilhassa mefsh Demokrat Partinin siyasi yasak getirilmemiş isimlerini kendi saflarına katabilme mücadelesi içindeydiler. Kapatılan Demokrat Partinin gerek ismi gerekse kadrosuna sahip olmak bir devamlılık anlamına geliyordu ki bu halk nezdinde iyi puan almaktı. Gerçekten AP'nin örgütlenmesinde bunu ilk günden görebiliriz. Parti örgütünün kurucuları arasında eski Demokrat Partililer çoğunluğu oluşturuyordu. AP, YTP ve CKMP gibi partilerdeki bu durum, bu partilerin "kuyruk partiler" olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır. Siyasi kulislerde sıkça kullanılan, basın diline doladığı bu sözcük siyaset sözlüğünde yerini böylece aldı⁵.

AP, askere rağmen etkin bir muhalefet etmenin bütün donatılarına sahipti. "Mensuh DP" ve "27 Mayıs Darbesi" siyasi gündeminin önemli malzemeleriydi. İşte tam bu sırada Devlet başkanı Cemal Gürsel "ayırıcı tevizlere girenleri" uyardı; "Demokrat Partiyi eski pervasız alışkanlığı içinde hortlatmaya çalışanlar vardır. Bunlar ateşle oynadıklarının farkında değillerdir. Düşündüklerinde asla muvaffak olamayacaklardır"⁶. Bu ifade başta AP olmak üzere sağ partileri hedefliyordu. Bu nedenle AP Genel Başkanı Gümüşpala, sık sık Milli Birlik Komitesi ve hükümete "tam ittihatla" bağlı olduğunu bildirmek durumunda kalıyordu. AP sözcüsü Şinasi Osma ise Milli Birlik Komitesinin beyanatının sözde AP ile ilgili olmadığını şöyle bir açıklama ile ortaya koymaktadır;

"Devlet ve Hükümet Başkanının beyanatını, bir askerin açık kalpli beyanatı olarak karşıladık. Bu beyanda partimize, parti başkanımız Gümüşpala'ya müteveccih hiçbir şey yoktur. Biz mesajın partilere değil, İstanbul'da Kırdar'ın cenazesinde olay çıkartan, Ankara'da maçta olay çıkartan, elektrik fabrikasına sabotaj yapmaya kalkanlara veya partilere sızmaya çalışan müfrit partilere müteveccih bulunduğunu düşünüyoruz. Bu ikaz faydalı olmuştur. Ancak, yine tekrar ediyoruz partimizle hiçbir ilgisi yoktur"⁷.

Siyasi faaliyetler 1 Nisan 1961 tarihinden itibaren serbest bırakılıyordu. AP bir yandan parti örgütünü kurma çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, parti ideolojisinin tanıtımı için yirmi ili kapsayan yurt gezisine çıkıyordu. Kamuoyunda, AP'nin kapatılacağı, teminat altında olmadığı, bu partiye girenlerin hakkında takibat yapılacağı, eski partililerin mecburi iskana tutulacakları gibi nahoş ve üzücü haberler etkili oluyordu. Konuyla ilgili olarak Gümüşpala, vatandaşlara, partinin diğer partiler gibi teminat altında olduğunu bildirdi. Asılsız söylentiler için kanunlar çerçevesinde ilgili makamlara başvurulması gereği üzerinde durdu. Vatandaşların özel ve resmi taleplerini parti kademelerine değil hükümet makamlarına yapılmasını önerdi. Ankara'dan gelen ihtarlarla AP'nin seçmen kitlesini güvenli tutma çabaları zora girmekteydi. Devlet Başkanı Gürsel yeni bir ihtarla bulunuyordu; "İhtilal çıkarmak, partilerini ihya etmek isteyen Demokrat Partililere aman vermeyeceğim"⁸. AP cevaben teşkilat kadrolarını bir kez daha gözden geçireceğini söylüyordu.

5 Kuru, Hanife (1996), a.g.t. s.15.

6 Cumhuriyet,11.03.1961.

7 Tercüman,13.03.1961.

8 Tercüman,13.05.1961.

1961 yılının önemli bir siyasal gelişmesi anayasanın hazırlanması ve halkoyuna sunulmasıydı. 1924 Anayasasını ihlal ettikleri ve diktaya yöneldikleri iddiasıyla DP hükümeti ve parlamento gurubu yargılandı. 27 Mayıs darbe idaresi, 1924 Anayasasının birçok hükümlerini kaldırarak geçici bir anayasa yaptı. Yeni Anayasa yapmak 27 Mayıs'ın amacı ve görevi haline getirildi. Bir Anayasa Komisyonu teşkil edildi. Kendilerine İkinci Cumhuriyetin Anayasa taslağını hazırlama görevi verildi. Anayasa tasarısı, Kurucu Meclisten geçerken uzun tartışmalara yol açtı. Taslaktaki birçok hükümler değiştirildi ve 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunuldu⁹.

Anayasanın olumlu bir sonuca ulaşacağı başlangıçta belliydi. Anayasa referandumda reddedildiği takdirde, Milli Birlik iktidarı uzayacak ve muhtemelen başka bir şekilde girecekti. Stratejik hareket eden AP Genel Başkanı Gümüşpala;

“Hükümet başkanımız da bu noktaya işaret etmiş bulunuyorlar. Anayasa bu haliyle iktidara geçecek partinin tatbikatı ve zihniyeti ile renk ve değer alacaktır. Partimizde bu tatbikatta İkinci Cumhuriyetin milli bünyeye uygun hukuki müeyyidelerle teşhizi için çalışması bir memleket ve millet vazifesi bilmektedir. Yeni anayasanın 1924 Anayasasına kıyasla getirdiği hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım teşkil ettiği düşüncesiyle ve Adalet Partisi sıfatıyla destekliyoruz. Bununla beraber milli hakimiyeti kayıtsız şartsız millette gören büyük Atatürk'ün 'hiçbir kuvvet, Türk milletinin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine mâni olamayacaktır' vecizesinde ifadesini bulan hakikatlerin ışığı altında bizler ve son demokrasi mücadelelerinde olgunluğunu ispat etmiş milletimizin sağ duyusuna inanıyor, son ve kati hükmü yine ondan bekliyoruz”¹⁰.

açıklamasında bulundu. AP, milleti yeni anayasa için olumlu oy kullanmaya davet ediyor ve anayasayı AP idarecileri sıfatıyla destekleyeceğini belirtiyordu. İlk tepki parti içinden geldi. AP, Genel İdare Kurulu üyesi ve Gençlik teşkilatı başkanı Mukbil Özyörük, anayasanın desteklenmesi kararına karşı çıktı ve AP idareciliğinden istifa etti. Memleketçi Parti, AP'nin anayasa hakkındaki fikirlerini açıkça ortaya koymasını istedi. CKMP ise AP'yi ayrımcılıkla itham etti¹¹.

AP, anayasa aleyhine yoğun kampanyasını fısıltı gazetesi aracılığıyla sürdürdü. Genelde “Hayır demek hayır vardır” sloganını kullanıyordu. Eski demokratlar birbirlerine anayasanın dibacesi ortada durdukça bu anayasaya olumlu oy vermeyeceklerini haykırıyordu. Anayasa referandumuna az bir zaman kalmıştı. AP'nin izlediği siyaseti bir türlü netleşmiyor izlemi ortama hakimdi. Genel Başkan Gümüşpala, Anayasaya “evet” dediklerini genel merkez olarak açıklarken radyoda AP adına konuşan Kamuran Evliyaoğlu; “Mesele bizim için evet ya da hayır meselesi değildir. Anayasanın hukuk devleti yapısına evet diyor ve canı gönülden alkışlıyoruz. Fakat sosyal devlet esasına gelince, bizim görüşümüz ve prensiplerimize uymuyor. Sosyal devlet esaslarının mahzurlarını şimdilik göze alarak Anayasanın tümü üzerinde AP yöneticileri olarak müspet neticeye varıyor ve halkoyunda destekliyor” diyordu¹².

9 Erkanlı, Orhan (1972), Anılar, Sorunlar, Sorumlular (27 Mayıs-12 Mart 1971), İstanbul, Baha Matbaası, s.184.
10 Cumhuriyet, 29.06.1961.

11 Baban, Cihat (1970), Politika Galerisi (Büstler ve Portreler), İstanbul: Remzi Kitabevi. s.255.

12 Cumhuriyet, 03.07.1961.

Fahri Özdilek tarafından, AP'nin anayasada yer alan hükümlere ilişkin "etkin muhalefeti" sorun olarak Milli Birlik Komitesi'ne getirilmiştir. Partinin kapatılması önerilmiş, ancak sivil üyelerin itirazı ile karşılaşılmıştır¹³. Anayasa için 9 Temmuz 1961 günü referandum yapıldı. Oy hakkı olanların %83 ü oy kullandı. Oy verenlerin %61,7'si evet, %35'i hayır demişti. Sonuç değerlendirmesinde CHP %61,7 evet oyuna sahip çıkmıştır. Böylece %38,3 ü bulan hayır oyları münfesi DP mensuplarına ait görülmüştür. Referanduma bu açıdan bakıldığında yapılan oylamanın anayasa oylamasından ziyade eski CHP-DP mücadelesi olduğu söylenebilir. Referandum sonucunu değerlendiren Feroz Ahmad, AP'nin muhalif sloganı olan "hayırda hayır vardır" sözünün de etkisi ortaya çıkmıştır değerlendirmesinde bulunmaktadır¹⁴.

Anayasanın halkoyuna sunulması sonrası; Kurucu Mecliste, Anayasasının 33. Maddesi gündeme geldi. Bu maddeye göre; "TBMM genel seçim tarihi, halkoyu sonucu belli olduktan sonraki ilk haftanın Cuma günü yapılacak Kurucu Meclis birleşik toplantısında TBMM'nin en geç 29 Ekim 1961'de görevine başlamasını sağlayacak surette tespit edilir" deniliyordu. Kurucu Meclis oy birliği ile bir karar alarak seçimlerin 15 Ekim'de yapılacağını ve partilerin 10 Eylül'de seçim propagandasına başlamasına izin verileceği bildirildi. Normalleşme yeniden demokrasi için önemli bir karardı.

Yeni anayasa 157 maddeden ibaretti. Yeni anayasaya göre TBMM; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşuyordu. Millet meclisi 450 milletvekilinden oluşacaktı. Bazı özel koşulları sağlayan 30 yaşını doldurmuş her Türk vatandaşı dört yılda bir yapılan seçimlerde milletvekili seçilebilecekti. Cumhuriyet Senatosu 165 kişiden oluşacaktı. 150 üye genel oyla, 15 üye Cumhurbaşkanı tarafından seçilecekti. Anayasaya göre Milli Birlik Komitesi üyeleri ile eski cumhurbaşkanları yaş kaydı gösterilmeksizin bu senatonun doğal üyesi sayıldılar. Senato üyesi olabilmek için 40 yaşını doldurmuş olmak ve yüksek öğrenimini tamamlamış olmak gerekiyordu. Senato üyeliği 6 yıldır; üyelerin üçte biri iki yılda bir genel seçimlerle yenilenecekti. Tabii Senatörlük müessesesi tartışma konusuydu. Milli Birlik Komitesi üyelerinin ömürleri boyunca senatoda kalmaları sağlanmıştı. Bu Komite üyelerine verilmiş olağanüstü bir hak ve imtiyazdı ve AP, bunu demokrasinin ilkeleri ile bağdaşmaz antidemokratik bir uygulama olarak görüyordu¹⁵.

AP, YTP, CKMP "1946 ruhuna sahip çıktılar. Yeniden AP ile YTP'nin birleşeceği söz konusu edildi. Diğer guruplar CKMP ile birleşmek istiyor, emekli subaylar partinin şansının yeterli olduğu düşüncesi ile birleşme isteklerine karşı çıkıyordu. AP, etkin bir muhalefet örneği olduğu kadar kendisi de etkin kontrol altında idi. Devlet Başkanı Gürsel'in, AP'ye gönderdiği ihtar mektubunda AP'nin izlemiş olduğu siyaset eleştirilerek parti içinde tasfiye isteniyordu. Bu gelişme üzerine Gümüşpala, Devlet Başkanı Gürsel'e kamuoyu üzerinden şöyle bir açıklamada bulundu;

"YTP Genel Başkanı her gittiği yerde 'Biz Demokrat Partinin yerine oturduk'; 'CKMP lideri, 46 ruhunu biz devam ettiriyoruz' der bütün demokratları saflarına davet eder ve her iki partide bunlara ait kademedede vazife verirken hatta CHP bu vatandaşları yanlarına

13 Baban, Cihat (1970), a.g.e.,ss.249-253.

14 Feroz, Ahmad, Bedia Turgay (1976), Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Ankara: Bilgi Yay. s. 234.

15 Tuna, Işıl (2020), "27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş:15 Ekim 1961Seçimleri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.20, S.40, s.236.

çağırırken, AP kadrolarında eski Demokrat Partiye mensup şahısların bulunması acaba neden tasvip edilmemektedir. Kaldı ki biz partimizde vazife almış bu vatandaşların suçsuz olduğuna inanıyoruz. Eğer içlerinde suçlu olanları varsa, bunların mahkemeye sevk edilmeleri ve siyasal haklarından mahrum edilmeleri icap etmektedir”¹⁶.

Siyasal ortamın her geçen gün biraz daha şiddetlenmesi üzerine İstanbul basını, Devlet Başkanı Gürsel ile siyasi parti başkanlarının katılımı ile gerçekleşecek bir “yuvarlak masa toplantısı” önerdi. Milli Birlik Komitesi’nin girişim ve daveti ile “yuvarlak masa” toplantısı gerçekleştirildi. Toplantının amacı, yayınlanan ortak bildiri ile “siyasi hayatımızı verimsiz, zararlı hatta tehlikeli çekişmelerden kurtarmak, partiler arası münasebetlerde medeni ve seviyeli bir ortam yaratmak ve 27 Mayıs ihtilalinin asıl gayesini teşkil eden demokratik hukuk devletini fiilen gerçekleştirmek” olarak açıklandı¹⁷.

Milli Birlik Komitesi yayınladığı yeni bildiri ile genel olarak; meşruluğunu resmen kaybetmiş bir iktidara karşı yapılan 27 Mayıs 1960 darbesinin siyasi istismara konu edilmemesi, devrimlerimizin politika, tartışma ve istismara konu yapılmaması, din konusunun hiçbir suret ve maksatla istismar edilmemesi, Yassıada Mahkemeleri ve sonuçlarının politik tartışmalar dışında tutulması, memleketimiz için hayati önem taşıyan orman davasının hiçbir surette politik maksatlarla istismar edilmemesi, mevcut yönetimin tarafsız, tamamen dürüst ve serbest şekilde yapılmasını temin edeceği seçimlerin meşruluğu ve hukukiliğini gölgeleyecek tartışmalardan sakınılmasını, idari mekanizmanın istikrarı, devamlılığı ve tarafsızlığı prensibinin daima korunması ve parti teşkilatından hiçbir surette idari mekanizmaya baskı ve müdahalede bulunulmaması, milli birlik ruh ve şuuru içinde her türlü bölgecilik, ayrımcılık, kin ve garaz gibi yıkıcı cereyanlara karşı ortak bir cephe kurulması, millet huzurunda açıklanan müşterek bildirinin ihtiva ettiği ilkelerin bütün siyasi parti kademeleri ve mensuplarınca benimsenmesi ve uygulanması, ocak ve bucaklarda parti teşkilatının yeniden ihyasının daha bir süre faydalı olmayacağına dair müşterek inancın teyidi; seçim sonrası siyasi tansiyonun memleket menfaatlerini zedelememesi için siyasi partilerin müşterek bir anlayış içinde bulduklarını teyit etmeleri, milli bir hüviyet almış bulunan dış politikanın partiler arası tartışmalara konu yapılmaması, komünizm ile mücadelede milli bir cephenin kurulması konularını belirliyordu¹⁸.

Alt kademedeki bu yuvarlak masa toplantısından sonra Devlet Başkanı Gürsel, Başbakan yardımcısı Fahri Özdilek, Milli Birlik Komitesini temsilen Ekrem Acuner başkanlığında, CHP, Milli Selamet Partisi, YTP, AP, CKMP başkanları ile yedişer kişilik delegasyonlar ile tertiplenen yuvarlak masa toplantısının hedefi aslında ileriden ziyade, günün davranışlarını sağlama bağlamaya yönelik görüldü¹⁹.

Partiler, bir taraftan seçim kampanyası yürütürken aynı zamanda adaylık başvurularını da alıyorlardı. 20 Eylül’de kesinleşmiş aday listelerini Yüksek Seçim Kuruluna sundular. Bütün illerde yalnız CHP seçimlere girebiliyordu. 15 Ekim seçimlerinde, milletvekili seçimleri nispi seçim sistemi ile senatörlerin seçimi ise çoğunluk seçim sistemi ile yapıldı. CHP 173 milletvekili, 36 senatör; AP, 158 milletvekili, 71 senatör, CKMP, 54 milletvekili ve

16 Cumhuriyet 26.07.1961.

17 Baban, a.g.e.s.457.

18 Cumhuriyet,03.09.1961.

19 Aydemir, Talat (1966) Talat Aydemir Konuşuyor, İstanbul: May Yay., s:538.

16 senatör ve YTP 65 milletvekili, 27 senatör çıkardı. Oyların %36,7'sini CHP, %34,7'sini AP, %13,4'nü CKMP, %13,7'sini YTP aldı. 1961 Genel seçim sonuçları gösteriyordu ki CHP oy oranı ve çıkardığı milletvekili sayısı ile 1957 seçim sonuçlarının gerisinde kalmıştı²⁰.

A.1961 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Adalet Partisi

1961 Anayasasına göre cumhurbaşkanı seçimi 95. Maddede düzenlenmiştir. Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı seçilebilmek için; Cumhurbaşkanının, TBMM üyesi olması, 40 yaşını doldurmuş olması ve yüksek öğrenimini tamamlamış olması gerekiyordu. Meclis oy sayısının 2/3 çoğunluğunu sağlaması sonucunda 7 yıllığına ve gizli oyla seçiliyordu. İlk iki turda gerekli çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetiniliyordu. Bir kişi üst üste iki kez Cumhurbaşkanı seçilemezdi. Ayrıca Cumhurbaşkanı seçilen kişinin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve TBMM üyeliği sona erer hükmü getirilmiştir²¹.

1961 yılı Cumhurbaşkanlığı seçiminin gündeme gelişi zaten yoğun olan Türk siyasal yaşamında yeni bir siyasi hareketliliğe sahne oluyordu. AP içinde aşırı sağcı görülen ve sayıları yirmiye bulan muhafazakâr kanat tarafından cumhurbaşkanlığına aday olarak AP'nin Samsun senatörü ve eski Hukuk Fakültesi Dekanı Ordinaryüs Prof. Ali Fuat Başgil gösterildi. Ali Fuat Başgil'in adaylığı "ordunun siyasi erk üzerindeki hegemonyasını" sarsabilecek bir durum olarak değerlendirilmektedir²². Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanlığına seçilmesini demokrasi adına önemli bir adım gören AP, YTP, CKMP ve hatta CHP'ye mensup toplam 120 milletvekili tarafından "Ali Fuat Başgil'e bağlılık belgesi" adını verdikleri bir belge imzalandı²³. Bağlılık belgesini alan Ali Fuat Başgil, metne imzalarını koyan arkadaşlarına teşekkür ederek Cumhurbaşkanlığı adaylığını kabul ettiğini kamuoyuna bildirdi.

Bu arada ordu içinde "Silahlı Kuvvetler Birliği" adı ile bir grup kurulmuştur. Silahlı Kuvvetler Birliği ve Milli Birlik Komitesi Cumhurbaşkanlığı makamı için kendi içinden bir asker olan Orgeneral Cemal Gürsel'i aday olarak belirlemişti. Cemal Gürsel'in adı üzerinde yapılan görüşmeler sonunda CHP'nin desteği sağlanmıştı. Askerler, meclisin tek adayının Cemal Gürsel olması ve ilk turda Cumhurbaşkanı seçilmesini istiyordu. Askeri vesayet, AP ile temasa geçerek Ali Fuat Başgil'in önünü kesmek istedi. Milli Birlik Komitesi üyesi General Fahri Özdilek, AP Genel Merkezini makamına davet etti. Toplantıya, Milli Birlik Komitesi adına General Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay ve Sezai Okan ve AP Genel Merkezi adına Albay Şinasi Osma katıldı. Açıkça Ali Fuat Başgil'e "Hayır" denilmesi istendi²⁴.

Silahlı Kuvvetler Birliğine mensup 10 general ve amiralle, 28 albayın imzaladığı 21 Ekim protokolünde, ordunun tekrar iktidara el koyması kararı vardı. İnönü, böyle bir teşebbüsün kesin ve açık olarak karşısında yer aldığını söyledi. Diğer siyasi parti liderleri ile temasa geçti. Ordunun 4 maddelik isteği vardı: Ordunun cumhurbaşkanı adayı desteklenecekti, Eminsular tekrar orduya geri alınmayacaklardı, 147'liler üniversiteye dönmeyeceklerdi, Yassıada suçları affedilmeyecekti. Birinci ve ikinci madde kabul edildi. Üçüncü maddenin kalkması kararı alındı. Yassıada suçları affedilmeyecek maddesine "şimdilik" ibaresi konuldu²⁵.

20 Özdemir, Hikmet (2007), Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.152.

21 Tanör, Bülent (2017), Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), İstanbul: Yapı Kredi Yay. s.397.

22 Başkaya, Muzaffer (2017), 27 Mayıs Sonrası Sivil Siyasetin son umudu Ali Fuat Başgil ve Cumhurbaşkanlığı Adaylığı Süreci," Uluslararası Sempozyumu13-14 Ekim, Samsun, s.401.

23 Toker, Yalçın, (1994), Cumhuriyet Kavga ve Türk Cumhurbaşkanları, İstanbul, Toker yay. s.184.

24 Kabacalı, Alpay (2004), Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi, İstanbul: Üç-Er Ofset, s.230.

25 Kuru, Hanife (1998). "27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar-Muhalefet İlişkileri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araş-

AP Genel Başkanı Gümüşpala, gelişmelerden rahatsızlık duyuyordu. Milli Birlik Komitesi tarafından Ali Fuat Başgil, Başbakanlığa davet edildi. Ali Fuat Başgil'e, AP Başkan vekili Tahsin Demiray, AP milletvekilleri Şadi Pehlivanoğlu ve İhsan Önal eşlik etti. Ali Fuat Başgil'e "adaylığınızı geri almanız lazım" denildi. Ali Fuat Başgil, hatıratında gerçekleşen görüşmede kendisine;

"Bizi anlamamız lazımdır. Müşkül durumdayız. Son günlerde bizim, hükümet olarak kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir cunta kurulmuştur. Bize bu cunta dikta etmekte, talimat vermektedir. Biz bugün devlet radyosuna bile hâkim değiliz. Radyo da cuntanın emrindedir. Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu cuntadır. Biz size cuntadan aldığımız talimatı tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. Fakat kabul etmediğiniz takdirde sizin hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açıkça söyleyelim. Netice yalnızca bundan da ibaret kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askeri idare devam ettirilecektir. Siz, bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir akıbete düşmesine elbette razı olmazsınız" denildiğini açıkladı²⁶.

24 Ekim 1961 günü "Çankaya Zirvesi" toplandı. Siyasi parti liderleri CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, YTP Başkanı Ekrem Alican, CKMP başkanı Osman Bölükbaşı Çankaya zirvesine katıldı. Asker tarafından hazırlanmış metne imza atan siyasi liderler, Cemal Gürsel'den başka aday çıkarmayacaklarını ve Cemal Gürsel'in adaylığını destekleyeceklerini kayıt altına alan metni imzaladılar. Böylece demokratik gelişim, bir kez daha askeri vesayet altına alınmış oluyordu²⁷.

Ali Fuat Başgil, Başbakanlıkta gerçekleşen toplantı sonrasında AP Genel Başkanı Gümüşpala ile görüştü. Gümüşpala; Çankaya zirvesinde alınan kararlar üzerinde durdu. Mecburen imzalatılan protokolü anlattı. Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise; "Cumhur reisliği adaylığını geri alması" ve "senatörlükte kalması" tavsiyesinde bulundu. Ali Fuat Başgil, tehdit ve baskılara daha fazla dayanamayarak 25 Ekim 1961 günü, adaylıktan ve senatörlükten istifa ederek Ankara'dan ayrıldı. Türk siyasi tarihinde ilk defa Cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklayan bir kişinin, tehdit edilerek, adaylıktan çekilmesi sağlanmış oldu.

AP örgütünde ilk andan itibaren Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanı adaylığına karşı çıkan parti içi hizip grupları vardı. Adına "idealistler" denen kamuoyunda büyük kuvvet haline gelmiş grup, Ali Fuat Başgil'in adaylığına karşı çıkıyorlardı. İdealistlere göre "Ali Fuat Başgil, partinin değil muayyen görüşün adamıdır. Atatürk inkılâbından yana olmayıp gericilerin temsilcisi hüviyetinde görünmüştür"²⁸. Ali Fuat Başgil' in birleştirici olması gereken cumhurbaşkanlığında bilakis ayırıcı kalacağı, böylesi bir intikal devresinde özlenen huzur, sükün ve hatta tarafsız idare dahi kurulamayacağı endişesini taşıyorlardı. İdealistlerin Ali Fuat Başgil karşısında adayları yoktur. Meclis gurubunun kararına güvenmektedirler²⁹. AP içinde bir gurupta AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın cumhurbaşkanlığına aday olmasını önermişlerdi. Gümüşpala, AP'nin genel başkanı olması nedeniyle kendini doğal

tırmaları Dergisi, C: III, S.8, s.257.

26 Başgil, Ali Fuat (1990), Ord.Prof.Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları, Boğaziçi yayınları, İstanbul, s.101.

27 Özdemir, a.g.e.s.157.

28 Cumhuriyet, 15.10.1961.

29 Kuru, a.g.t, s.27.

olarak Cumhurbaşkanı adayı olarak görüyordu. AP Genel Sekreteri Şinasi Osma, Dünya Gazetesine vermiş olduğu beyanında, “Cumhurbaşkanı Ragıp Gümüşpala olmalıdır” açıklaması ile adaylığını desteklemiştir³⁰. AP kurucuları içinde yer alan Yorgancıoğlu ise anılarında, “Gümüşpala’nın Cumhurbaşkanı olmak istediğini, ancak gösterdiği karakter zaafı ile partideki itibarını sarsmış ve Cumhurbaşkanlığına aday olma şansını da yitirmiştir”³¹ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Gelişmeler üzerine Ragıp Gümüş Pala aday olmayacağını açıkladı ve idealistler ile hareket etti. Yalçın Toker’in belirttiği üzere AP Genel başkanı Ragıp Gümüşpala ve ılımlı düşünenler, demokrasiye geçiş sürecinde, Gürsel’in karşısına çıkmanın uygun olmayacağı kanaatini taşıyorlardı.

TBMM, 1961 seçimleri sonrası ilk birleşimini, 25 Ekim 1961 günü gerçekleştirdi. Meclis, en yaşlı üye İsmet İnönü tarafından açıldı. Darbeden 17 ay sonra Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesi, Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, orgeneral üniforması ile kürsüye çıkarak, açış söylevini gerçekleştirdi. Gürsel söylevini;

“İkinci Cumhuriyetin, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri” cümlesi ile açtı ve şu cümlelerle tamamladı; “...Kinler ve nefretler mutlaka unutulmalıdır. Bizim kötü davranışlarımızdan ancak kötüler faydalanır. Bu takdirde memleketimize telafisi mümkün olmayan zararlar ve felaketler getirmiş oluruz. Ben sizlerin vatanperverliğinden ve memleket selameti için her fedakarlığı yapacağınızdan eminim. Böyle yapılmaz, hislerimizin hırslarımızın ve kinlerimizin tesiri altında kalır ve memleket idaresini çıkmaza sürüklersek, tarih ve millet önünde affedilmeyecek hazin sorumluluklara düşeceğimizi unutmamak lazımdır. Büyük bir ümit ve güven içinde sizleri tekrar saygı ile selamlar, İkinci Cumhuriyetin milletimiz için mutlu günler getirmesini tanrıdan niyaz ederim”³².

1961 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimini anılarında “bazı ufak tefek olaylar” şeklinde anlatan Muhsin Batur şu cümleleri kurmuştur; “bu arada ufak tefek olaylar olmadı değil... Cumhurbaşkanlığı adaylığına talip olacağı söylenen Prof.Dr. Ali Fuat Başgil’in zorla da olsa İstanbul’a geri gönderilmesi, parti başkanları kabullenen göründükleri halde yapılan Cumhurbaşkanı seçimine katılan 607 parlamenterin ancak 403’ünün oyunu arak seçilmesi gibi”³³.

25 Ekim 1961 günü toplanan TBMM geçici başkanlığına Yakup Kadri Karaosmanoğlu getirildi ve Cumhurbaşkanlığı seçimine geçildi. 1961 Cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk kez yeter sayı, toplanma sayısı, karar sayısı gibi usule riayet edilme çabaları vardır. Meclis Başkanı “Efendim, yeter sayı vardır” demiştir. Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir; Meclis Başkanı oy pusulaları hakkında bilgilendirme yaptı ve 9 üyeden oluşan Tasnif Heyeti seçildi. Oylar salonda aleni tasnif edilecekti. Milletvekillerinin meclisten ayrılmasına izin verilmedi. Diyarbakır Milletvekili Hilmi Gündoğan’ın “Cemal Gürsel’in Devlet Başkanlığına adaylığını arz ve teklif ederim” tavrı ile Gürsel’in adaylığı teklif edildi.

30 Kaya, M. Orhan Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi 1965-1971, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış tez, 2004, s.80.

31 Yorgancıoğlu, Mehmet (2000), Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri, İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, s.71.

32 TBMMTD, 25.10.1961.Cilt:1, Devre:1, İçtima:1, s.3.

33 Batur, Muhsin (1985), Anılar ve Görüşler, İstanbul: Milliyet Yay. s.104.

Meclis Başkanı; “Efendim, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin neticesi gelmiştir, okutuyorum” dedi ve okuttu. “Yüksek Başkanlığa Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçime 607 üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı sayın Orgeneral Cemal Gürsel 434 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Arz olunur” şeklinde 1961 yılı Cumhurbaşkanlığı seçim sonucunu ilan etmiştir³⁴. Gürsel, ilk turda Cumhurbaşkanlığı için gerekli oy çoğunluğuna ulaşarak Celal Bayar’ın yerine dördüncü Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş oldu. Başgil’i aday gösteren 125 Milletvekili Cemal Gürsel’e oy vermedi³⁵. Milli Birlik Komitesine rağmen muhalif vekiller, mücadelelerini sürdürme kararlılığı içinde tutum sergilemekten çekinmediler.

1961 Cumhurbaşkanlığı seçimi basın yayın organlarında yer aldı. Basın, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in “milletin yıkıcı parti mücadelesine tahammülü kalmadı” sözüne yer verdi. “İhtilalin lideri Büyük Millet Meclisindeki seçimde 607 reyden 434’ünü aldı” ifadeleri dikkati çekiyordu³⁶. Tercüman Gazetesi, “Milli Birlik Komitesinin adayı Cemal Gürsel çoğunluğun oyuyla cumhurbaşkanı seçildi” manşetini attı³⁷. Aylar sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi hakkında konuşan Cumhurbaşkanı Gürsel,

“Şu benim oturduğum koltukta Prof. Ali Fuad Başgil otursa idi, hemen sokaklarda sarıklılar ve fesliler dolaşmaya başladılar. Başgil bir defa milliyetçi değildi. Ümmetçidir. Araplar ile bir devlet kurmak taraftarıdır. Esasen Siyasal Bilgiler Fakültesi’ni idare edemeyen bir kimse bu memleketi nasıl idare edecekti? Eğer Başgil de adaylığını koysaydı, ben yine seçilecektim. Fakat bir parça da memleket menfaatleri için kaynaşan Silahlı Kuvvetlerin de görüşüne uymak lazımdır” dedi³⁸.

Ragıp Gümüşpala ve partisi askeri vesayete rağmen güç kazanmıştı. Bu siyasi gerginlik Senato ve Millet Meclisi Başkanlarının seçiminde de yaşandı. Senato başkanlığına AP’nin önerdiği Suat Hayri Ürgüplü seçildi. Mecliste çoğunluğu bulunan CHP, Fuat Sirmen üzerinde ısrarcı olurken, AP, Nihat Erim’i önermiştir. Yedi gün süren başkanlık krizi, dokuzuncu turda 341 katılımla 227’ sini alarak, Fuat Sirmen’in seçilmesi ile sona erdi. Oyların kaynaklarına bakıldığında Fuat Sirmen’in CHP’nin 171, AP’nin 46, YTP’nin 10 oyunu aldığı görülmektedir³⁹.

B.1966 Cumhurbaşkanlığı seçimi ve Adalet Partisi

AP, 1965 seçimlerinde büyük başarı kazandı. AP’nin başarısının nedeni halkın kendisinde eski DP’nin politikalarının devamlılığını görmesidir. Halkın önemli bir kısmı, DP’nin, kendisine bir iktisadi hareketlilik ve refah getirdiğini düşünmekte ve ona sempati duymaktadır. Şimdi bu sempatisini, AP’nin şahsında toplamaktadır. Süleyman Demirel bu seçimlerde ülke çapında “kızıl tehlike” üzerinden siyaset güttü. Ortanın solu CHP’lilerin kurulu düzeni toptan değiştirmek olduğunu vurgusunda bulundu. Sola karşı kampanya seçmenlerin dini duygularından yararlanma kampanyası ile yürütüldü⁴⁰. Bu sebeplerle 1961 seçimlerinde olduğu gibi, 1965 seçimlerinde de bu destek artarak sürmüştür⁴¹. Bu

34 TBMMTD, 26.10.1961, Cilt.1, Devre:1, İctima:1. s.9.

35 Arcaayürek, Cüneyt (1984), Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960- 1965 İstanbul: Bilgi Yay. s.148.

36 Yıldız, Barış (2020), Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Seçimi 1923-1980, Zeus Kitapevi, İzmir, s.180.

37 Tercüman 28.10.1961.

38 Bölükbaşı, Deniz (2005). Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, İstanbul: Doğan Kitap, s.312.

39 Cumhuriyet 02.10.1961.

40 Feroz, Ahmad (1994), Demokratikleşme Sürecinde Türkiye 1946-1980, İstanbul: Hil Yay. s.265.

41 Savcı, Bahri (1965), “1965 milletvekilleri Seçimi üzerinde bir analiz”, SBFD, c: XX, Aralık, No:4, Ankara: SBF

durumu Cüneyt Arcayürek; “Aslında Türkiye’de 1950’deki oy ihtilalinden sonra, 1965’te halkın yeni bir oy darbesi gerçekleşiyor, Demokrat Parti’de Adnan Menderes’in sürüklediği akım, Adalet partisi adı altında 27 Mayıs İhtilalinden beş yıl sonra, Türkiye’ye yeniden egemen oluyordu” cümleleri ile tespit ederek önemli bir noktaya parmak basmaktadır⁴². 10 Ekim 1965 seçim sonuçlarına göre AP, elde ettiği parlamento çoğunluğuna dayanarak koalisyonuz tek başına iktidara kavuştu.

AP hükümetinin karşılaştığı birçok sorundan belki de en önemlisi Cumhurbaşkanı Gürsel’in hastalığı oldu. Gürsel’in tedavisi, siyasiler arasında tartışmalara neden oldu. Bir grup tedavinin Türkiye’de sürdürülmesini isterken bir grupta yurt dışında sürdürülmesi gereği üzerinde durdu. ABD ile temaslarını sürdüren Başbakan Süleyman Demirel tedavinin Amerika’da yapılması kararını aldı. Amerika’ya tedaviye gönderilmesini istemeyen 27 Mayısçı senatörler, Cumhurbaşkanı Gürsel’in Amerika’ya hasta haliyle gönderilmesini kuşkulu buldular. Bu nedenle Çankaya köşkünden randevu istediler. Randevu verilmeyince, randevu almadan Cumhurbaşkanı Gürsel’le görüşme girişimi de sonuçsuz kaldı. Sonuçta, Cumhurbaşkanı Gürsel’in özel doktoru Tuğgeneral Lütfü Vural, tarafından yolculuğu onaylandı⁴³.

Cumhurbaşkanı Gürsel, ABD Başkan Johnson’un özel uçağı ile Washington’a götürüldü. Türkiye İşçi Partisi tedavinin İsveç’te yapılması gerektiğini savundu⁴⁴. Gürsel’in devlet başkanı olarak görevini icra edip edemeyeceğı meçhuldü. Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun Cumhurbaşkanlığı vekaleten aldı. Gürsel’in Amerika’daki tedavisi iyi gitmiyordu. Komaya girdiğı haberi geldi. Başbakan Süleyman Demirel’in ne yapacağı merak konusuydu. Kontenjan senatörü Cevat Açıkalın’ın Gürsel’in Türkiye’ye getirilmesi teklifi üzerine toplanan kabine kararını bu doğrultuda aldı. Gülhane hastanesine yatırılan Gürsel komadan çıkamamıştı⁴⁵. Gürsel’in fiili Cumhurbaşkanlığı sona ermişti. Hukuksal açıdan ise durum araştırılıyordu. Sonuçta, Gürsel’in bitkisel hayatta olduğunu, fiilen görevini sürdürmesinin imkânsız olduğunu bildiren 38 imzalı rapor Başbakana sunuldu. İlk kez karşılaşılan bu durum üzerine bu raporun hükümetin yazısı ile TBMM’ne gönderilmesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılması yoluna gidildi.

AP’nin kendi içinden Cumhurbaşkanı seçtirebilecek gücü vardı. Süleyman Demirel, siyasal gerginlik yaratılmaması için üzerinde tartışılmayan birinin bu makama getirilmesini doğru buluyordu. Bu arada Genelkurmay Başkanı adayının Cevdet Sunay olduğunu açıkladı. AP meclis gurubunda Cumhurbaşkanının sivil olması konuşuluyordu. AP milletvekilleri, Genelkurmay Başkanının Çankaya’ya çıkmasına karşı çıkıyorlardı. Siyasal gelişmeleri Arcayürek; “Mecliste çoğunlukta AP, YTP hatta CKMP oylarıyla bir sivilin cumhurbaşkanı seçilmesi olanağı varken yine bir askerın, üstelik seçimle gelmeyen birisinin, cumhurbaşkanı seçilmesini içlerine sindiremiyorlardı. Cuntalardan, darbe söylentilerinden hala söz edilen bu ülkede asker yine ‘kendinden birini görmeyi’ istiyordu” doğrultusunda yorumlamaktaydılar⁴⁶.

yay, s:201.

42 Arcayürek, Cüneyt (1985), Demirel Dönemi, 12 Mart Darbesi 1965 -1971 İstanbul: Bilgi Yay.s.13.

43 Mangırcı, Y. Faruk (1999) Çankaya Savaşları, Ankara: Tek ışık matbaası. s.119.

44 Cumhuriyet, 03.02.1966.

45 Arcayürek (1984) a.g.e., s.85.

46 Arcayürek, Cüneyt (2014), 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya 1923- 1980, cilt.1, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.s.199.

Başbakan Süleyman Demirel de kuşkusuz sivil birinin Cumhurbaşkanlığını düşünüyor, fakat Başbakan olarak, diğer etkenleri de hesaba katıyordu. Henüz askeri vesayet tüm canlılığını koruyordu. Seçimler yapılmış, demokrasiye geçilmişti; fakat ordu gelenekselleşmiş tavrından vazgeçmiyor, Çankaya’da “kendinden birini” istiyordu. O kişi Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’dı. Bizzat, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ile Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı Fuat Doğu tarafından CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye bilgi verilerek, görüşü ve onayı alındı. CHP, Cumhurbaşkanı adayı olarak Cevdet Sunay’ı destekliyordu. Başka aday göstermeyeceğini ve bu konudaki kararlılığını kamuoyuna duyurmuştu. Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve CKMP Genel başkanı Alparslan Türkeş, Sunay’ın adaylığına karşı idi. CKMP, kendi adayını çıkardı ve Alparslan Türkeş’i Cumhurbaşkanlığına aday gösterdi.

Bizzat Başbakan Süleyman Demirel tarafından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’a Cumhurbaşkanlığı önerildi⁴⁷. Başbakan Süleyman Demirel Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’a Cumhurbaşkanlığı teklifinde; “Sizi Cumhurbaşkanı seçmek istiyoruz. Gereken görüşmeler ve önlemler alındı. Tek oturumda seçileceksiniz. Ana muhalefet partisi ile görüşüldü, fikri alındı. Adınız üzerinde hiçbir spekülasyon olmayacak. Çok büyük sürpriz olmazsa birinci, aksi halde ikinci turda seçileceksiniz”⁴⁸ dedi. 14 Mart 1966’da Sunay, Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekliğe ayrıldı. 1961 Anayasasına göre; Cumhurbaşkanı adayı olmak için parlamento üyesi olma zorunluluğu vardı. Bu nedenle, Kontenjan senatörü Adalet Partisi senatörü Salih Ragıp Üner senatörlük görevinden istifa etti. Cumhurbaşkanı vekili aynı zamanda Cumhuriyet Senatosu Başkanı olan İbrahim Şevki Atasagun, boşalan senatörlük görevine Cevdet Sunay’ı seçti. Böylece sorun çözüldü, Cevdet Sunay parlamentoya girdi⁴⁹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 28 Mart 1966’da beşinci cumhurbaşkanını seçmek için toplandı. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyle, Başbakanlık tezkeresini okuttu. Tezkerede; Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in sağlık durumu 26 Mart 1966 tarih ve 2030/66 sayılı raporla açıklanmış, Anayasanın 100’üncü maddesinde yazılı “başka sebeple Cumhurbaşkanının makamının boşalması” hali vaki sayılmıştır. 101’inci maddesine göre Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Meclis Başkanlığına iki önerge sunulmuştur. Önergenin birisi, Cumhuriyet Senatosu üyesi, Cevdet Sunay’ı cumhurbaşkanlığına aday göstermişti. Bu önergeye, AP Senato gurup başkanı Fethi Tevetoğlu, AP Meclis gurubu başkan vekilleri, Muhiddin Güven ve Nizamettin Erkmen, CHP Senato grup başkanvekilleri; Hıfzı Oğuz Bekata, Ferid Melen, CHP Meclis Gurubu Başkanvekilleri; Turhan Feyzioğlu, Nihat Erim, Millî Birlik Cumhurbaşkanlığı Gurubu başkanı Fahri Özdilek, Cumhurbaşkanlığı Kontenjanı Grubu Başkanı Amil Artus, Bağımsız üyeler adına; Ferit Alpiskender, M. Ali Arsan, TİP Meclis Gurubu Başkanvekili, Cemal Hakkı Selek, Rıza Kuas, YTP Meclis grubu Başkanvekili İrfan Aksu imzaladı. Başkanlığa sunulan ikinci önerge Ankara Milletvekili Alpaslan Türkeş’i cumhurbaşkanlığına aday gösteriyordu. Bu önerge, Muş milletvekili, Kemal Aytac; Kastamonu milletvekili, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu; Niğde Senatörü, Kudret Beyhan; Mardin Milletvekili Rifat Baykal tarafından verilmiştir⁵⁰.

47 Arcayürek (1984), s.92.

48 Arcayürek (2014), s.202.

49 Yücel, M. Serhan (2016), Çankaya’dan Beştepe’ye Türkiye’de Cumhurbaşkanları Seçimleri, İstanbul: Ülke Siyaset Yay. s.202.

50 TBMMTD, 28.03.1966, Cilt.5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

Cevdet Sunay, 650 üyeli Türkiye Büyük Millet Meclisinde 477 üyenin oyu ile Cumhurbaşkanı seçildi. Bu seçimde CKMP Genel Başkanı Türkeş'te Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koydu ve 11 oy aldı. Ali Fuat Başgil 1, İsmet İnönü 1, Celal Ertuğ 1, Kasım Gülek 1, Sadettin Bilgiç 1, Turhan Dilligil 2, Osman Turan 1 oy aldılar. Parlamento üyesi olmayan 5 kişiye oy çıkmıştı. Ayrıca 47 oy da boş atılmıştı. Demirel yıllar sonra, Cüneyt Arcayürek'e "1966 da güç bizim elimizde. Biz kimi istersek Cumhurbaşkanı seçerdik, ama 1966'nın çok önemli bir özelliği vardır... Bizim yaraları sarma, bizim kitlemizle o günkü ihtilalcileri barıştırmak, kucaklaştırmak gibi görevimiz vardı"⁵¹ diyecekti. Demirel'in siyasi taktiği sonucunda hem Adalet Partisi aleyhine gelişen ordunun tutumu değişecek, hem de bu yolla Adalet Partisi iktidarının ihtilal fobisinden kurtuluşu sağlanacaktı⁵².

C. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Adalet Partisi

Beşinci Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın, 7 yıl süren döneminde, AP hükümetini zorlayan siyasi gelişmeler söz konusu oldu; Öğrenci talepleri ile başlayan gençlik hareketleri, öğrenci olayları (işgal, adam kaçırma, silahlı çatışma) ile son buldu. İşçi hareketleri yükseldi. Anayasa Nizamını Koruma Kanunu, TRT Kanunu gibi önemli kanunlar da bu dönemde çıkarıldı. AP Propaganda Başkanlığı ise dört yılın sonunda AP hükümetinin başarısını, "1964 Türkiye'sine her yönden bir Türkiye daha eklediğini" şeklinde duyurdu. 1968 seçim sonuçlarına göre seçmen yığınlarının en büyük desteğine sahip parti %46,5 oy oranı ile AP oldu. Parlamentodaki 450 milletvekilinin 256'sı AP'ye aitti. 1970 yılı parti içi muhalefet yılı oldu. AP içinden 72'ler hareketi, 41'ler hareketi doğdu. AP'den kopan 41'ler Demokratik Partiyi kurdular. Sadettin Bilgiç AP'den ayrıldı. Gümüşpala'nın ölümü ile boşalan AP genel başkanlık seçiminde başlayan Sadettin Bilgiç ile Süleyman Demirel arasındaki Parti mücadelesi böylece bir süreliğine sonlandı. Dış politikada ABD tarafından, uyuşturucu madde trafiğinin arkasında Türkiye olduğu öne sürülerek, ekim alanları kısıtlanmazsa Türkiye'ye karşı cezalandırıcı önlemler alınacağı resmen duyuruldu.

Üçüncü Demirel hükümetine, TBMM'ne ve Cumhuriyet Senatosuna yönelik 12 Mart 1971 tarihinde muhtıra verildi. Muhtırada; parlamento ve hükümetin yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine soktuğu, Anayasanın ön gördüğü reformları yerine getiremediği; Türkiye'nin geleceğinin tehlikeye sokulduğu ve bu durumdan partiler üstü bir hükümet kurulması ile çıkılması gereğinin altını çiziliyordu. Askeri vesayet, aksi takdirde idareyi üzerine alacağını duyuruyordu. Süleyman Demirel'in Başbakanlığındaki AP hükümeti istifa etti⁵³. Sonradan o günleri değerlendiren Süleyman Demirel, 12 Mart Darbesini yapanlar hakkında "Hükümet istifa etmeyip direnseydi, silahlı kuvvetlere karşı hükümeti koruyacak güç yoktu. Parlamentoyu açık tutabilmek için hükümet kendini, feda etmeliydi"⁵⁴ açıklamasında bulunacaktı.

12 Ocak 1973'te toplanan AP Genel İdare Kurulu'nda Anayasa değişikliklerinin, siyasi hakların iadesi de dahil olmak üzere tümü ile gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Devleti güçlendirecek, anarşi ile mücadeleyi sağlayacak Anayasa değişikliklerinin ele alınması, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulması isteniyordu. Cumhurbaşkanı Sunay demeçlerinde

51 Arcayürek, Cüneyt (1990), Demokrasi Dur:12 Eylül 1980, Ankara Bilgi Yay. Mart 1990, s.465.

52 Sakalioğlu, C. Ümit (1993), AP-Ordu İlişkileri- Bir İkilemin Anatomisi, İstanbul: İletişim Yay.s.69.

53 Kuru, a.g.t., s.134.

54 Mazıcı, Nürşen (1989) Türkiye'de Askeri Darbeler ve Siyasal Rejime Etkileri, İstanbul: Gür Yay.s.115.

siyasi af, anayasa değişikliğine duyulan ihtiyaçtan söz ediyordu. Cumhurbaşkanı bu tutumu ile AP'ye siyasi destek sağlıyordu. AP Genel başkanı Süleyman Demirel, Anayasa değişikliğine karşı çıkanları gaflet ve dalalet içinde olmakla suçladı. Başbakan Melen, Anayasa değişikliğinin bir an önce uygulamaya konulmasını istiyordu. "Özgürlükler baskı altına alınıyor" diyerek CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit uygulamaya karşı çıktı. CHP milletvekillerinin oyları ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasasının bazı maddeleri reddedildi⁵⁵.

Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresi 30 Mart 1973' te son buluyordu. AP Cumhurbaşkanlığı seçiminin anayasanın ön gördüğü şekilde yapılacağını açıkladı. Cumhurbaşkanı kim olacaktı? Kamuoyunda tartışılıyordu. AP Genel başkanı Süleyman Demirel ise "Aday gösterme müessesesi mevcut değildir. Cumhurbaşkanını Adalet Partisi seçecek değildir. Cumhurbaşkanını TBMM seçecektir. Ben size söyleyeyim! Her defa söyledim bunun merak konusu olmasını anlıyorum. Ama TBMM devlet başkanını seçme yetkisi ve görevini üstünde taşır. Bu yetki kullanılacak, bu görev ifa olunacaktır. Bu bir anayasa üstünlüğü gereğidir. Hukukun üstünlüğü gereğidir. Hal böyle iken yapılan münakaşalar ancak içinde bulunduğumuz buhranın bir neticesi olmaktan başka değerlendirmek mümkün değildir"⁵⁶. Açıklaması ile Çankaya sorununu, bir siyasi iktidar sorunu gibi ele almaktadır.

Cumhurbaşkanı Sunay, siyasal bunalıma açıklık getirmek amacı ile mecliste gurubu bulunan siyasi partiler, Milli Birlik ve Kontenjan gurubu başkanları ve bağımsızların temsilcileri ile görüştü. Görüşmede 12 Mart Muhtırasının amaçları üzerinde durulmuş, Cumhurbaşkanının partiler üstü olmasına işaret edilerek, cumhurbaşkanı seçiminin anayasa kuralları içinde seçilmesi ifade edilmiştir. Silahlı Kuvvetler Komutanları, göreve gelecek kişinin 27 Mayıs ve 12 Mart gerçekleri ile çatışmayacak nitelikler taşımasını talep etmişlerdi. Bu nitelikleri toplamış bir kişinin ise parlamento içinde veya parlamento dışından cumhurbaşkanlığına seçilmesinin komutanlar açısından bir sorun olmadığı ifade edilmiştir. Komutanlar çağrısına "kendine özgü nedenlerle" olumlu cevap vermekten kaçınan AP Genel başkanı Demirel'in bu tutumu komutanlar tarafından "katı, uzlaşmaz, kaygı verici" görülmüştür. 12 Mart Muhtırasının sorumluluğunu taşıyanlar, cumhurbaşkanı seçilecek kişiliği ve seçiliş biçimini düşünmek zorunda kalmışlardır. Ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in adaylığı söz konusu olmuştur.

Cumhurbaşkanı Sunay, Orgeneral Gürler'in seçilememesi durumun da hem kendisinin hem Gürler'in hem de Silahlı Kuvvetlerin güç durumunda kalacaklarını liderlere bildirmiştir. Cumhurbaşkanı kendisinin de yedi yıl önce aynı biçimde göreve getirilmiş olmasına rağmen o tarihte partilerin kendi üzerinde anlaştıklarını ve bu anlaşmayı da bir protokol ile düzenlediklerini liderlere hatırlatmıştır. Böylece Orgeneral Faruk Gürler'in adı 12 Mart Muhtırasının sorumluluğunu taşıyan Silahlı Kuvvetlerin bir eğilimi olarak söylenmekle birlikte sorunun çözümü yine AP'nin tutumuna bağlı kalmaktadır.

AP dikte edilen, asker kökenli Cumhurbaşkanı adayına karşıydı. Süleyman Demirel, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin baskıya maruz kalması hali, esasen rejimin göçmesi demektir" diyordu. Süleyman Demirel, bir adım daha atıyor, demokratik usulleri korumakta

55 Milliyet,15.01.1973.

56 Cumhuriyet, 24.02.1973.

partilerin iş birliği yapmaları gereği üzerinde duruyordu. AP, muhalefet partilerinden özellikle CHP'den destek arıyordu. Demokratik parlamenter düzenin sürdürülebilmesi için CHP gerekli siyasal desteği veriyordu⁵⁷. AP cumhurbaşkanı adayını açıklamamakta ama tutumundan da vazgeçmemektedir. Süleyman Demirel; "Türkiye Cumhuriyeti'nin başı yani Cumhurbaşkanı hangi yolla seçilirse seçilsin yani hangi parti oy verirse versin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olacaktır. Binaenaleyh Cumhurbaşkanını Adalet Partisi seçecek değildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçecekti. Gayet tabii ki Adalet Partili üyeler günü gelince görevlerini parlamentonun diğer üyeleri gibi ifa edeceklerdir. Bir parlamenter olarak bağlı buldukları partilerin bağlı buldukları prensipler dairesinde görevlerini ifa edeceklerdir" diyordu⁵⁸.

5 Mart günü Faruk Gürler, Genelkurmay başkanlığından emekliliğini istedi. 6 Mart günü Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen Kontenjan Senatörlüğünden istifa etti. Boşalan yere Faruk Gürler Cumhurbaşkanı tarafından atandı. Gürler 7 Mart günü Senato kürsüsünden yemin etti. Ordunun desteğini arkasına alan Gürler, Cumhurbaşkanı olacağına kesin gözüyle bakmaktaydı. 13 Mart 1973 günü 6. Cumhurbaşkanlığı seçimine gidildi. TBMM'nin üye tam sayısı 634'tü. Üçte iki çoğunluğa 423 oy, salt çoğunluk için 318 oy gerekiyordu. Üç aday seçime katıldı. AP'si Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, Kontenjan senatörü Faruk Gürler, Demokratik Parti Başkanı Feruh Bozbeyli, Faruk Gürler, Milli Birlikçiler, Kontenjan Senatörleri, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Bölükbaşı ve CHP'nin oy kullanmama kararına karşı çıkan Kırıkoğlu ve arkadaşlarından oy aldı. Feruh Bozbeyli ise DP oylarını aldı. Faruk Gürler'in seçilememesi durumunda askeri müdahaleye yönelik spekülasyonlar sürüyordu. Fakat Demirel'e göre 12 Mart'ta yönetimi devralmayan komutanların müdahalesi mümkün değildi⁵⁹.

Başbakan Ferit Melen'in TBMM Başkanı Sabit Osman Avcı'ya "Arıburun'un oyları artıyor, bir kazaya kurban gidilmemesi için olanağı varsa bir gün sonraya erteleyelim"⁶⁰ önerisi kabul görüyor, ertesi gün devam etmesi gereken oylama 16 Mart'a erteleniyordu. Ne yazık ki çoğunluk bir türlü sağlanamıyordu. Seçim kilitlenmişti. 21 Mart'a geldiğinde Arıburun ve Gürler adaylıktan çekildi.

AP Genel İdare Kurulu toplandı. Cumhurbaşkanlığı sorununa çözüm önerisi, seçimin iki yıl ertelenmesi için anayasa değişikliğine gidilmesi oldu. Genelkurmay Başkanı Sancar'da Sunay'ın görev süresinin uzatılmasını istiyordu. Cumhurbaşkanlığı süresinin iki yıl uzatılmasına tepki olarak Başbakan Ferit Melen istifa ediyor, ancak Cumhurbaşkanı Sunay, istifasını kabul etmiyordu. CHP ise cumhurbaşkanlığı seçiminin Ekim'de yapılacak genel seçim sonrasında ertelenmesini mantıklı buluyordu. Ecevit "CHP gurubu cumhurbaşkanlığı seçimini yeterince demokratik ortamda yapılamayacağını görünce oy kullanmama kararı aldı. Sanırım bu kaygımızın haklılığı görüldü." diyordu. Mevcut cumhurbaşkanının görev süresini uzatılması AP ve CHP'nin oyları ile mümkündü. Ancak, bu değişiklik meclis ve senatodan geçmedi. Bu defa yeni bir aday bulunması gündeme geldi. CHP, Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhiddin Taylan'ı ileri sürdü. AP ile yapılan görüşmelerde mutabık kalındı. Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu da Taylan ismini destekliyordu.

57 Cumhuriyet, 06.03.1973.

58 Cumhuriyet, 08.03.1973.

59 Yankı Dergisi, 1973, S.109.

60 Arcayürek, (1985) a.g.e.s.473.

Birden kim tarafından getirildiği bilinmeyen bir liste AP'ne verildi. Bu listeye göre Ordu, cumhurbaşkanlığı için Naim Talu, Sabahattin Özbek, Faruk Gürler ve Fahri Korutürk isimlerini ileri sürüyordu. Başbakan Ferit Melen ise ordunun Nihat Erim, İsmet İnönü isimlerini aday görmek istediğini Ecevit'e söylüyordu. İki liste birbiri ile uyuşmuyordu. Bu arada Demokratik Parti tarafından hazırlanan dosya ortalığı karıştırmaya yetti. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezaları görüşülürken, Anayasa Mahkemesi Başkanı Taylan, usul yönünden meclisin onay kararını eleştirmiş bu yönde karşı yazı yazmıştı. Amaç AP'nin içinin karıştırılarak Taylan'a yönlenecek oyları parçalayıp seçimi baltalamaktı⁶¹. 28 Mart 1973 günü Demirel, Ecevit, Feyzioğlu Çankaya'ya çıktı. Taylan'ın senatoya atanması istendi. Ancak Cumhurbaşkanı Sunay "İki gün sonra ayrılacağım bir makamdan iki gün sonrası için önemli bir karar vererek gitmem doğru olmaz" diyerek öneriyi reddetti.

Cumhurbaşkanlığı seçim çalışmaları AP ve CHP tarafından sürdürülüyordu. Ayrıca Başbakan Ferit Melen ve AP Genel Başkanı Demirel, Kara kuvvetleri Komutanı Orgeneral Eşref Akıncı ve Genelkurmay ikinci başkanı Turgut Sunalp ile görüştüler. Orgeneral Akıncı, ordu içindeki huzursuzluktan söz ederek, Gürler'in seçilmesini önerdi. Demirel'in cevabı açıktı; "Parlamento halk tarafından seçilmiş bir heyettir. Halkın temsilcisidir. Ordu zorlamasıyla aradaki mesafe açılır. Milletin ordusu milletin parlamentosu üzerine varmış olur. Varmamalıdır. Çünkü ordunun başkomutanlığı parlamentonun manevi kişiliğinde saklıdır. Böylece yüce kuruma ordunun müdahalesi, ya da onu zorlaması elbet olumlu sonuçlar getirmeyecektir"⁶².

Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin dolması üzerine vekalet Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburnu'na verildi. Arıburnu'nun vekaleti 25 Mart'tan 6 Nisan'a kadar sürecekti. CHP Genel Başkanı Ecevit "Bugünden başlayarak Cumhurbaşkanlığı vekaletle yönetiliyor. Cumhurbaşkanı seçilmeden geçen her günümüz ulusumuz için kuşkuyla, devletimiz ve demokrasimiz için tehlikelerle dolu olacaktır" diyordu. CGP Genel başkanı Feyzioğlu ise Cumhurbaşkanlığının uzun süre vekaletle yürütülmesinin olanaksızlığını belirtiyordu. Anayasa'nın "Cumhurbaşkanına Vekillik etme" bölümünü kapsayan 100. Maddesinde görevden ayrılması hallerinde görevine dönmesine kadar ölüm, çekilme ya da başka nedenle cumhurbaşkanlığının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanına vekalet eder denilmekte ve vekillik durumunun hangi hallerde olabileceğini saptadıktan sonra 101. Madde de "Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasına 15 gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca TBMM yeni Cumhurbaşkanını seçer; TBMM toplanık değilse toplantıya çağrılır" ifadesi yer almaktadır⁶³. Anayasa hukukçuları, hemen sözcüğünün uzun süre vekalet etme durumunu ortadan kaldırdığını dolayısıyla Cumhuriyet Senatosu başkanı 101. Maddeye aykırı olarak görevini yapmakta olduğunu belirtiyorlardı.

CHP'nin aday önermesinden sonra çekilmesi, Demokratik Parti'nin kendi adayının seçilemeyeceğini bile bile ısrarla oy vermesi, gözleri AP ve CGP' ye yöneltti. AP cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik iki seçenek ileri sürdü: Cumhurbaşkanlığı seçimi, genel seçimler erkene alınmadan karar alınsa bile hızla sonuçlandırılması; cumhurbaşkanlığı seçiminin genel seçimler öne alındıktan sonraya yani yeni kurulacak meclise bırakılması.

61 Arcayürek, a.g.e., s.500.

62 Arcayürek, a.g.e., s.505.

63 T.C. Anayasa,1961, s.74.

AP'nin bu önerisine Manisa bağımsız Milletvekili Muammer Erten ve İstanbul Bağımsız Milletvekili Mehmet Ali Aybar'ın bu durumun anayasaya aykırı bulunduğu gerekçesi ile karşı çıktılar. İçel bağımsız Milletvekili Celal Kargılı ise Birleşik Genel Toplantı Kurulunun bu süre içinde aralıksız çalışması ve görevini yerine getirmesi bir anayasa kuralı iken bu toplantıların başkanlıkça rastgele ertelendiğini belitti. Bu buhranın yaratılmasında iki büyük parti, Meclis başkanı ve eski cumhurbaşkanının başlıca sorumlular olduğu ifade edilmiştir⁶⁴. AP Senato Gurup Başkanı Ahmet Nusret Tuna ve TBMM Gurup Başkanı Orhan Dengiz, TBMM'de CHP, CGP VE DP gurupları ile görüştü. Bu görüşmelerde aşağıdaki kararlar alındı;

1.Politikacılar arasındaki ayrılıkları bir kenara iterek ordunun adayı Gürler'i engelledikten sonra kendilerinin cumhurbaşkanı adayı saptamaları,

2.Cumhurbaşkanı seçimi yapılabilir bir hale getirilmesi temin gayesiyle her türlü güçlükleri birlikte karşılamak kaydıyla genel seçimlerin öne alınması

3.Anayasada derhal lüzumlu değişikliğe gidilerek, cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan doğruya seçilmesinin mümkün hale gelmesi

AP Başkanlık Divanı, bu önerileri Genel İdare Kurulunda onaylatmış ve bir bildiri yayınlarak "Her türlü tereddüt ve tahriklerin meydana getirdiği Türkiye Büyük Millet Meclisinin her türlü iradesi ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin olumlu bir sonuca oluşturulması konusunda AP'nin bundan sonra gösterdiği gayretlere devam edeceğini" açıklamıştır. Her geçen gün AP'ye yönelik suçlamalar artıyordu. AP'nin kendi partisinden başkan istediği, tek başına seçemeyeceğini bile bile seçimi engellediği, zamana yaydığı, AP Genel Başkanın en yakın müttfikini kullanmayı iyi bildiği, bu yaklaşımların gerçekte uygulanır olmadığını kendisinin de bildiği, siyasi oyun gereği böyle davranıldığı gibi... 12 Marttan bu yana Süleyman Demirel'in güç haline geldiği görülüyordu. Basında, ordunun siyasal partilere 6 Nisan 1973 tarihine kadar süre verdiği söyleniyordu. Ordunun kendi Genelkurmay başkanını dayatmak istemesi ile AP ile askerler arasında başlayan sürtüşme, AP'nin cesaretini kırmadı.

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi, 15. tur sonunda gerçekleşti. TBMMTD de 1973 yılı Cumhurbaşkanlığı seçiminde oyların dağılımı incelenip alt alta sıralandığında açıkça Mecliste bir siyasal bunalım yaşandığı görülmektedir:

1. Tur Oylama Sonucu: Tekin Arıburun,292; Faruk Gürler,175; Feruh Bozbeyle, 43; Katılan üye sayısı: 517

2. Tur Oylama Sonucu: Tekin Arıburun, 284; Faruk Gürler,176; Feruh Bozbeyle, 47; Katılan üye sayısı: 519

3. Tur Oylama Sonucu: Tekin Arıburun,276; Faruk Gürler,200; Feruh Bozbeyle, 45; boş,9; Katılan üye sayısı: 527

4. Tur Oylama Sonucu: Tekin Arıburun, 276; Faruk Gürler 200; Ferruh Bozbeyle,48, Boş,10; geçersiz oy,1; Katılan üye sayısı: 498

64 H.Dodd, (1990), The Crisis of Turkey Democracy,fist puplish by the esthen press, Second Edition, London, s:16.

Adalet Partisi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

5.Tur Oylama Sonucu: Tekin Arıburun, 293; Faruk Gürler,149; Ferruh Bozbeyli,48; Boş,8; Katılan üye sayısı: 498

6 Tur Oylama Sonucu.: Tekin Arıburun,292; Faruk Gürler,165; Ferruh Bozbeyli,48; Boş,11; Geçersiz,2; Katılan üye sayısı: 518

7. Tur Oylama Sonucu: Tekin Arıburun,92; Faruk Gürler,11; İsmet İnönü, 2; Nihat Erim,2; Osman Bölükbaşı,2; Boş,33 oy; Katılan üye sayısı:142

8. Tur Oylama Sonucu: Ferruh Bozbeyli,69; Faruk Gürler,20; İsmet İnönü, 5; Nihat Erim,2; İhsan Birincioğlu,1; Osman Bölükbaşı, 1; Boş, 22 oy; Katılan üye sayısı:120

9. Tur Oylama Sonucu: Ferruh Bozbeyli,59; Faruk Gürler,51; Sabahattin Özbek, 3; Hilmi Bıçer,2; İsmet İnönü,2; Turgut Gülez,1; İhsan Birincioğlu,1; Boş,32, Geçersiz,1 oy; Katılan üye sayısı:152

10. Tur Oylama Sonucu: Faruk Gürler, 57; Ferruh Bozbeyli,51; İsmet İnönü,6; Mustafa Rona,5; Turgut Gülez,4, Sabahattin Özbek,2; Mansur Ulusoy,2; Refet Rendeci,2; Boş 23; Geçersiz,5; Katılan üye sayısı:157

11. Tur Oylama Sonucu: Faruk Gürler,81; Ferruh Bozbeyli,51; Mustafa Rona,17; İsmet İnönü, 7; Turgut Gülez,4; İhsan Birincioğlu,1; Geçersiz,1; Boş,16; Katılan üye sayısı:178

12.Tur Oylama Sonucu: Faruk Gürler,69; Ferruh Bozbeyli,43; Mustafa Rona,7; İsmet İnönü,6; Boş,12; Geçersiz,2; Katılan üye sayısı:157

13.Tur Oylama Sonucu: Faruk Gürler, 64; Ferruh Bozbeyli,55; İsmet İnönü,4; Nahit Altan,3; Tekin Arıburun,2; Muhtelif,6; Boş,14; Geçersiz,1; Katılan üye sayısı:149

14.Tur Oylama Sonucu: Faruk Gürler, 52; Ferruh Bozbeyli,51; İsmet İnönü,7; Mustafa Rona,4; Ahmet Nusret Tuna,3; Nihat Erim,1; Haydar Özalp,1; Boş,15; Geçersiz,2; Katılan üye sayısı:136

15.Tur Oylama Sonucu: Fahri Korutürk,365; Faruk Gürler, 87; Ferruh Bozbeyli,51; Tekin Arıburun,17; Sabit Osman Avcı,2; Ali Naili Erdem,1; Rifat Özınçe,1; Boş,27; Geçersiz,3; Katılan üye sayısı:557

AP, CHP, CGP' nin iki gün süren yoğun temaslar sonucunda ortaklaşa hazırladıkları bir önerge ile kontenjan senatörü Fahri Korutürk TBMM tarafından 6 Nisan 1973 günü Cumhurbaşkanlığı seçildi. 15. tur oylamaya 557 üye katılmış Fahri Korutürk 365 oy, Ferruh Bozbeyli 51 oy, Faruk Gürler 57 oy, Tekin Arıburun 17 oy, tabii üye İsmet İnönü'ye 3 oy, Sabit Osman Avcı'ya 2, Naili Erdem'e1, Rifat Özınçe'ye 1 oy çıkmıştır⁶⁵. Askeri vesayete rağmen Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanlığı seçim sonucunu "Bunalımdan güç kazanarak çıktık" ifadesi ile açıkladı ⁶⁶. Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi sürtüşmenin yerini uzlaşmanın alması demektir ⁶⁷. Cumhurbaşkanının seçilmesi üzerine Melen hükümeti istifa etti.

65 TBMMTD,6.4.1973. Cilt:12, Devre:16, İçtima:12, s:222, Hürriyet, 07.04.1973.

66 Tercüman, 07.04.1973.

67 Gevgili, Ali (1982), Yükseliş ve Düşüş, İstanbul: Bağlam Yay. s.628.

Fahri S. Korutürk görevine gelişinin 6.yıldönümünde yapmış olduğu konuşmasında kendisine yapılan cumhurbaşkanlığı teklifini anlatır. 5 Nisan 1973 günü Cumhurbaşkanı olacağına dair kafasından bir düşünce geçmediğini gece 01.30 da İhsan Sabri Çağlayangil'in aradığını ve "Cumhurbaşkanlığına sizi teklif edeceğiz" bilgisini verdiğini anlatır ve devam eder;

"Şartları bilmiyordum. Ne şekilde Cumhurbaşkanı olacağım, kim destekliyor? Çünkü Mart münakaşalı geçmişti. 5-6 tur yapılmıştı. Bir netice çıkmıyordu. Sayın Çağlayangil, kendi arabasıyla beni Esenboğa'dan getirirken 'Biz sizi teklif ediyoruz, Halk Partisi de sizi teklif ediyor' dedi. 'Ben öyle iki partinin teklif etmesiyle Cumhurbaşkanlığı kabul etmem. Önce anlaşsınız, hepiniz birden Cumhurbaşkanı olacak kişinin üzerinde karar verirsiniz ancak öyle kabul ederim' dedim. O gün, 6 Nisan günü saat 15.00'te Meclis toplandı. Sayın Sabit Avcı Meclis Başkanıydı. İlk turda 360'tan fazla reyyle Cumhurbaşkanlığı hakkında meclis karara vardı. Bu suretle bugüne kadar devlet başkanlığı görevini ifa ettim"⁶⁸.

D. 1980 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Adalet Partisi

1973-1980 yılları arasında Türkiye'de hükümet bunalımları sürdü. CHP-MSP karma hükümetinin sona ermesiyle 213 gün süren hükümet krizi Süleyman Demirel'in kutuplaşma siyaseti gütmesi sonunda Milliyetçi Cephe hükümeti kurması ile son buldu. 1977 Seçimleri sonucunda CHP azınlık hükümeti güven oyu alamayınca, Demirel ikinci Milliyetçi Cephe hükümetini kurdu. Ancak 5 ay sürebildi. AP'nden 11 milletvekilin transferi sonucunda Ecevit hükümeti kurabildi. 9 ay süren hükümet Ecevit'in istifası ile son buldu. Yeni hükümeti, Süleyman Demirel kurdu. AP'nin kurduğu azınlık hükümeti idi. Şiddet ve tedhiş olaylarının artması üzerine kuvvet komutanları 1979 Aralık ayında Muhtıra verdi. Muhtıra sonrasında gerçekleşen görüşmede Başbakan Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı ve Jandarma Komutanına "Benden, bir Tavriri Sükûn, iki İstiklal Mahkemeleri, üç sürgün, dört Tunceli Kanunu istemeyin. Ben hem bunları meclisten geçiremem hem de bu tür kanunların demokrasi içinde yeri olduğuna inanmam" dedi⁶⁹.

6 Nisan 1980 de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi doluyordu. Siyasal gündemde Cumhurbaşkanı seçimine yönelik tartışmalar başladı. AP tarafından cumhurbaşkanını tek dereceli seçimle millet tarafından seçilmesinin zaruri hale geldiğini ve siyasi partilerin ittifak edecekleri hususun bu olduğu belirtildi. Ancak siyasi partiler buna iltifat etmedi. Cumhurbaşkanı seçim süreci 22 Mart'ta başladı. TBMM'nin ilk birleşik oturumunda aday gösterilmedi. Feyzioğlu turların zaman kaybedilmeden yapılmasını istedi. Faruk Sükan'da vekalet kurumunun işletilmesini istedi. CHP ile AP arasında beklenen diyalog diğer sorunlarda olduğu gibi cumhurbaşkanlığı seçiminde de gerçekleşmedi. CHP, Cahit Karakaş adını veriyordu. Başbakan Süleyman Demirel beyanında "Parlamento bunalımı olurmuş Cumhurbaşkanı bunalımı olurmuş bunların hepsi mugalatadır. Cumhurbaşkanı seçimini geciktirmede kimse bizim menfaatimizin olduğunu söyleyemez. Bizim dışımızda Cumhurbaşkanı seçebilecek sayı vardır. Buyursunlar seçsinler"⁷⁰ diyordu. Günün şartları uzlaşmaya gidilmesini mümkün kılmıyordu.

68 Özdemir, Hikmet (2010), Fahri S. Korutürk, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara, s.92.

69 Doğan, Yalçın (1985), Dar Sokakta Siyaset 1980-1983, İstanbul: Tekin Yay.s.57.

70 Milliyet, 03.04.1980.

AP, Sadettin Bilgiç'i resmen cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Sadettin Bilgiç bir anlamda sağ oyların gücünü belirleyecekti. Ancak kulislerde AP çevrelerinde Başbakan Süleyman Demirel'in gönlünün razı olmadığı Bilgiç'e oy vermeyeceği konuşuluyordu. Mecliste gerçekleşen turlarda CHP adayı Muhsin Batur ile Sadettin Bilgiç arasında çekişme söz konusuydu. Söz gelimi 51.turda Batur;264 oy, Bilgiç;246 oy alırken 52.turda Batur;253 oy, Bilgiç;234 oy alıyordu.

AP, Genel idare kurulunda, senato ve meclis idare kurullarında Sadettin Bilgiç'in durumu üzerinde durulmuş, bazı bakanların bile Sadettin Bilgiç'e oy vermemesi tartışma konusu olmuştur. Başbakan Süleyman Demirel "Bize güç veren milyonlar bu 266 sayısını çıkarır. Partinin birlik ve beraberliğini göstermeyi hepimiz kendimize görev saymalıyız. Adalet Partisi bugüne kadar bunu hep yapa gelmiştir. Arkadaşlarımın meselenin önemini ve ciddiyetini kavradıklarından en ufak şüphem yoktur"⁷¹ diyordu. Sonuç çıkarmayan bu turlar mecliste ve kamuoyunda "nafile turlar" olarak ifade ediliyordu. Nafile turlara devam edilirken Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün süresi dolmuş, Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil, cumhurbaşkanlığına vekalet etmeye başlamıştı⁷².

Önceden AP'nin adayını destekleyeceğini belirten Milli Selamet Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan kayıtsız, şartsız desteklemenin olamayacağı üzerinde durarak "... bir iki gün içinde Adalet Partisi değişiklik yapacak!" açıklaması ile aday sorununa işaret etti. Başbakan Süleyman Demirel, Erbakan'la görüşerek, Bilgiç'e destek istedi. Erbakan ise, AP'nin önce iç sorununu çözmesi konusu üzerinde durmuş, "AP'nin yeterince oy alamaması, AP'nin bölünme tehlikesi içinde olduğunu göstermektedir" demiştir. Gerçekten AP'nin milletvekillerinin önemli bir kısmı Bilgiç'i desteklemiyorlardı. Bunda Bilgiç'in kişisel özellikleri ile siyasal yaşamı etkili olsa gerek. Bu yüzden Demirel'in gerek parti içinde gerekse kamuoyuna yönelik olarak "AP bütün gücüyle Bilgiç'i desteklemelidir" sözü iz bırakmamış, etkisiz kalmıştır. Başbakan Süleyman Demirel ise Bilgiç'in seçilemeyeşini parlamento aritmetiğine bağlıyordu.

61. Tur da Cumhurbaşkanlığı seçimine AP'nin girmemesi önemli bir olaydı. Erbakan bu gelişmeyi "Cumhurbaşkanı seçiminde Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinden destek istedikten sonra kendisinin meclise gelmeyişi ibret alınacak bir olaydır"⁷³ şeklinde yorumlamıştır. AP'nin TBMM' de oturuma katılmaması siyasal gözlemcilerle göre Bilgiç'e çekil uyarısından başka bir şey değildi. Zira Demirel'in adayının seçilemeyeceğini bilerek, "nafile turlara" izin vermesi, yeni bir parlamento bunalımına yol açmaktaydı.

AP grupları içinde giderek oyların azalması parti içi hizip grubu Bilgiççilerin yenilgisi olarak görülebilir. Böylece Bilgiç'in adaylığı AP içindeki hizipleşmenin sonu olmaktadır. Ali Naili Erdem tarafından, başkanlık divan toplantısında Bilgiç'e adaylıktan çekilmesi konusunda açık öneri yapıldı⁷⁴. NATO toplantısından dönen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren açıklamasında, bütün partilerin bir araya gelerek konuyu halletmelerinin zamanının gelip, geçtiğini bildirdi. Erbakan, "Genelkurmay başkanı 50 milyonun hissiyatına tercüman

71 Hürriyet, 30.04.1980.

72 Akşin, Sina (2019), Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul: İş Bankası Yay.s.273.

73 Tercüman, 05.05.1980.

74 Tercüman, 12.05.1980.

oldu, bundan en çok alınması gereken Adalet Partisi” değerlendirmesinde bulunurken, CHP; Demirel’in vurdum duymaz inadına atıfta bulundu. AP Ortak Gurubunda Demirel “Soğukkanlılığımızı kaybetmeyelim. Arkadaşlarım sabırlarını tüketmemelidirler. Dışarıdan gelen baskı ve propagandaların tesiri altında kalmamalıdır” diyerek partinin birlik beraberliğini korumak istiyordu.

Nafile turlardan sonuç alınamayacağını görünce Muhsin Batur adaylıktan çekildi. Ecevit, Sadettin Bilgiç’in de adaylıktan çekilmesini istedi. Bilgiç’te adaylıktan çekilmek zorunda kaldı. Mecliste seçilme şansı olmayan tek aday Faik Türün kalmıştı. Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanını halkın seçmesini öneri olarak sundu. Anayasada yapılacak tek maddelik değişiklik, seçim yasaının 7. ve 8. Maddelerinin değiştirilmesi ile bu sağlanabilecekti. Bu doğrultuda 212 imzalı anayasa değişikliği meclise sunuldu. Demirel’in izlediği siyaset, Cumhurbaşkanı seçimine yönelik yeni bir engelleme olarak görüldü. MSP ve CHP, AP’yi parlamentoyu çalıştırmamak ve Cumhurbaşkanı seçimini geciktirmekle suçladı.

CHP’ de hükümeti düşürme görüşü ağır basmaya başladı. “Biz düşme korkusu olmayan hükümetiz” diyen Başbakan Süleyman Demirel, erken seçim çağrısında bulundu. Bu arada CHP Kemal Kayacan’ı cumhurbaşkanı adayı olarak gösterdi. TBMM oturumu AP ve MHP milletvekilleri tarafından engellendi. Nafile turlar 11 Eylül 1980 günündeki 124. Bileşime kadar sürdü. Nafile turlar, engellemeler sonucunda 115 tur oylamadan sonuç alınamadı. TBMM bu öncelikli görevini 5,5 ay yerine getiremedi. 12 Eylül darbesi, siyasi uzlaşmazlık sonucu, bir türlü seçilemeyen Cumhurbaşkanlığı sorunu sona erdirdi.

SONUÇ

1960 Darbesi ile 1950-1960 döneminin iktidarı olan DP kapatıldı ve siyaset yasağı getirildi. Siyaset yasağı dışında kalan Demokrat partililer ile ilk kez politikaya atılanlar tarafından AP kuruldu. İhtilal ve ihtilalcilerin etkisi altındaki bu dönemde AP, DP’yi inkâr eden söyleme sarılmakla uzlaşmacı, yatıştırıcı olabilmekte bazen de “milli irade” merkezli muhalif söyleme geçebilmektedir. Parti örgütü, DP mensupları, emekli Silahlı Kuvvetler mensupları ve aşırı sağa mensup kişilerden oluşuyordu ve hepsi de parti idaresinde ve politikasında etkili olmaya çalıştılar. DP geleneğini sürdüren müfritler intikamcı bir siyaset anlayışına sahipti. AP’nin muhalefeti yeterli bulmuyorlardı. AP, cumhurbaşkanı seçimlerinde hem askeri vesayet hem de parti içi muhalefetin baskısı altında kaldı. 1961 yılı cumhurbaşkanlığı seçimleri bu atmosferde gerçekleşti.

AP senatörü Ali Fuat Başgil’in cumhurbaşkanı adaylığı siyasi krize yol açtı. Silahlı Kuvvetler Birliği ve Millî Birlik Komitesi, adaylığını geri çekmesini istedi. Türk siyasal tarihinde ilk defa bir cumhurbaşkanı adaylığı tehditle geri çektirildi. Çankaya zirvesi ile tüm siyasi partiler, askerinin adayı Cemal Gürsel’ den başka aday çıkarmayacaklarını ve Gürsel’i destekleyeceklerini kayıt altına alan metni imzaladılar. Cumhurbaşkanı seçiminde Ali Fuat Başgil’i destekleyen 125 kişi muhalefeti sürdürdü. Seçime katılan 607 üyenin 434’ nün oyu ile Cemal Gürsel cumhurbaşkanı oldu.

Cumhurbaşkanı Gürsel’in hastalığı erken cumhurbaşkanlığı seçimini gündeme getirdi. Genelkurmay Başkanı, adayın Cevdet Sunay olduğunu açıkladı. AP meclis gurubunda

cumhurbaşkanının sivil olması konuşuluyordu. AP milletvekilleri, Genelkurmay Başkanının Çankaya çıkmasına karşı çıkıyorlardı. Mecliste çoğunluktaki AP, YTP hatta CKMP oylarıyla bir sivilin Cumhurbaşkanı seçilmesi olanağı varken yine bir asker, seçimle gelmeyen birisinin Cumhurbaşkanı seçilmesini içlerine sindiremiyorlardı. Cuntalardan, darbe söylentilerinden hala söz edilen bu ülkede asker yine “kendinden birini görmeyi” istiyordu. Demirel, uzlaşmacı siyaset izledi. 532 üyenin katılımı gösterdiği seçimde 461 oy alarak Cevdet Sunay cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhurbaşkanı Sunay, 7 yıl süren görev süresi doldurdu. Askerler, Sunay'ın yerine yine asker kökenli birini getirilmesini istiyorlardı. Sunay, siyasal bunalıma açıklık getirmek amacı ile mecliste gurubu bulunan Siyasi partiler, Milli Birlik Gurubu ve Kontenjan gurubu başkanları ve bağımsızların temsilcileri ile görüştü. Görüşmede 12 Mart Muhtırasının amaçları üzerinde durulmuş, Cumhurbaşkanının partiler üstü olmasına işaret edilerek, cumhurbaşkanı seçiminin anayasa kuralları içinde seçilmesi ifade edilmiştir. Silahlı Kuvvetler Komutanları, göreve gelecek kişinin 27 Mayıs ve 12 Mart gerçekleri ile çatışmayacak nitelikler taşıması hususu üzerinde durdu. Bu nitelikleri toplamış bir kişinin ise parlamento içinden veya parlamento dışından cumhurbaşkanlığına seçilmesinin komutanlar açısından bir sorun olmadığı ifade edildi. Genelkurmay başkanlığında emekliye ayrılan Faruk Gürler, aday oldu. AP 12 Mart Muhtırasının altında imzası bulunan Faruk Gürleri desteklemedi. AP'nin teklif götürdüğü Fahri Korutürk 15. turda aday gösterildi. 557 üyenin katıldığı seçimde 365 oy alarak 6.cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün süresini tamamlaması yeni bir parlamento bunalımına yol açtı. AP Sadettin Bilgiç'i cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Ancak adayını tam desteklemedi. Demirel, cumhurbaşkanını halkın seçmesini istedi. 1980 cumhurbaşkanı seçimi 115 nafile turları ve engellemeler ile tarihe geçti. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, bütün partilerin bir araya gelerek konuyu halletmelerinin zamanının gelip, geçtiğini bildirdi. 12 Eylül 1980 günü gerçekleşen darbe ile Türkiye'de demokrasi bir kez daha kesintiye uğradı.

Askeri darbe sonrası demokrasiye yeniden geçiş sürecinin ürünü olan AP vesayet altında, bazen ılımlı bazen sert politikalar izleyerek ömrünü tamamlamıştır. 1961 yılı cumhurbaşkanlığı seçimleri tam bir askeri vesayet altında sonuçlanırken, 1966 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminde AP uzlaşmacı bir politika izleyerek askerın önerdiği cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1973 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminde Süleyman Demirel etkin bir siyaset izleyerek askeri vesayeti durdurmuştur. 1980 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Süleyman Demirel, parti içi hiziple mücadele etmiştir. AP ve siyasi partiler arasındaki cepheleşmiş, uzlaşmasız siyaset cumhurbaşkanının aylarca seçilememesi sonucunu getirmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Anayasası

TBMMTD, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Gazeteler ve Dergiler

Cumhuriyet

Milliyet

Tercüman

Hürriyet

Yankı Dergisi

Kitap ve Makaleler

Arcayürek, Cüneyt (1984), Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965, İstanbul: Bilgi Yay.

Arcayürek, Cüneyt (1985), Demirel Dönemi, 12 Mart Darbesi 1965 -1971, İstanbul: Bilgi Yay.

Arcayürek, Cüneyt (1990). Demokrasi Dur:12 Eylül 1980, Ankara: Bilgi Yay.

Arcayürek, Cüneyt (2014), 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya 1923-1980, cilt.1, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Akşin, Sina (2019) Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul: İş Bankası Yay.

Aydemir, Talat (1966), Talat Aydemir Konuşuyor, İstanbul: May Yay.

Baban, Cihat (1970), Politika Galerisi (Büstler ve Portreler), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Başgil, Ali Fuat (1990), Ord.Prof.Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları, İstanbul: Boğaziçi Yay.

Başkaya, Muzaffer (2017), "13-14 Ekim 27 Mayıs Sonrası Sivil Siyasetin son umudu Ali Fuat Başgil ve Cumhurbaşkanlığı Adaylığı Süreci", Vefatının 50. Yıldönümünde Bir Düşünce insanı olarak "Ali Fuat Başgil ve Siyasi Mücadeleleri" Uluslararası Sempozyumu, Samsun, s.401-410.

Batur, Muhsin (1985), Anılar ve Görüşler, İstanbul: Milliyet Yay.

Bölükbaşı, Deniz (2005). Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, İstanbul: Doğan Kitap.

C.H.Dodd (1990), The Crisis of Turkey Democracy, first publish by the esthen press, Second Edition, London.

Erkanlı, Orhan (1972), Anılar, Sorunlar, Sorumlular (27 Mayıs-12 Mart 1971), İstanbul: Baha matbaası.

Feroz, Ahmad (1994), Demokratikleşme Sürecinde Türkiye 1946-1980, İstanbul: Hil Yay.

Feroz, Ahmad, Bedia Turgay (1976), Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Ankara: Bilgi Yay.

Gevgili, Ali (1982), Yükseliş ve Düşüş, İstanbul: Bağlam Yay.

Kabacalı, Alpay (2004). Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi, İstanbul: Üç-Er Ofset.

Karaman, Mehmet (2007). "Fonksiyonları İtibarıyla Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları" D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayı:19, Aralık ss:151-152.

Kuru, Hanife (1996), Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi, yayınlanmamış doktora tezi, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

- Kuru, Hanife (1998). "27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar-Muhalefet İlişkileri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. III, S.8, ss.243-260.
- Mangırcı, Y. Faruk (1999) Çankaya Savaşları, Ankara: Tek ışık matbaası.
- Mazıcı, Nurşen (1989) Türkiye’de Askeri Darbeler ve Siyasal Rejime Etkileri, İstanbul: Gür Yay.
- Özdemir, Hikmet (1989), Devlet Krizi T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, İstanbul: Afa Yay.
- Kaya, M. Orhan (2004) Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi 1965-1971 Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Tez, Sakarya.
- Özdemir, Hikmet (2007), Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri, İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Özdemir, Hikmet (2010), Fahri S. Korutürk, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- Tanör, Bülent (2017), Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Toker, Yalçın (1994), Cumhuriyet Kavgaları ve Türk Cumhurbaşkanları, İstanbul: Toker Yay.
- Tuna, Işıl (2020), "27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş:15 ekim 1961Seçimleri", Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, C.20, S.40, s.227-251.
- Sakallıoğlu, C. Ümit (1993), AP-Ordu İlişkileri- Bir İkilemin Anatomisi, İstanbul, İletişim Yay.
- Savcı, Bahri (1965), "1965 milletvekilleri Seçimi üzerinde bir analiz", SBF D, c: XX, Aralık, No:4, Ankara: SBF yay.
- Yıldız, Barış (2020), Türkiye’de Cumhurbaşkanları Seçimi (1923-1980), Zeus Kitapevi, İzmir.
- Yılmaz, Ensar (2007), Çankaya Savaşları, İstanbul: Birey yay.
- Yücel, M. Serhan (2016), Çankaya’dan Beştepe’ye Türkiye’de Cumhurbaşkanları Seçimleri, İstanbul: Ülke Siyaset Yay.
- Yorgancıoğlu, Mehmet (2000) Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri, İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.